

УДК 340.11.:340.12:340.(091):340.1(091)

*Ірина Володимирівна Музика,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент*

ГЕНЕЗИС ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОРАЛЬНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розуміння філософсько-світоглядного підґрунтя права дозволяє віднайти «ключ» до осмислення плюралізму правового світогляду та його генезису в умовах взаємодії й протистояння різних культур і систем цінностей.

Нині проблеми становлення та трансформації правового світогляду тільки починають вивчатися правознавцями. Однією з піонерських праць цієї тематики є монографія В. Коробки «Правовое мировоззрение» [1], в якій приділено увагу становленню й розвитку правового світогляду. Історико-правові й аксіологічні аспекти юридичного світогляду розглянуті у дисертації Г. Паластрової [2]. Важливе значення для написання цієї статті мали праці представників сучасних вітчизняних та зарубіжних філософських шкіл. Зокрема, праця В. Букреєва та І. Римської «Етика права» [3], монографія М. Рогожі «Соціальна мораль: колізії мінімалізму» [4]. Для формулювання поняттєво-термінологічного апарату статті важливе значення мали праці вітчизняних філософів В. Шинкарука, М. Поповича, В. Жадько, А. Бойко, Д. Сепетого, У. Рудницької та ін.

Метою статті є постановка проблеми осмислення генезису правового світогляду у процесі трансформації моральності як конкретно-історичних систем норм і цінностей.

Для вирішення завдань, визначених метою дослідження, необхідно сформулювати поняттєво-термінологічний апарат. З урахуванням точок зору А. Черненко [5, с. 79], Г. Паластрової [2, с. 7] і В. Коробки [1, с. 8–9] можна категоризувати поняття правового світогляду як багатовимірне утворення, форму відображення правової реальності у свідомості людини крізь призму життєвих інтересів, суспільних відносин, правових почуттів, відчуттів, інтуїтивних уявлень, теоретичних поглядів, переконань, ціннісних орієнтирів, оцінок, принципів, що визначають бачення, розуміння і сприйняття права, ставлення до нього людини й зумовлюють життєві позиції, програми, моделі поведінки та діяння людей.

Структура правового світогляду складається з таких рівнів і елементів: гносеологічного (знання, уявлення, теоретичні погляди); аксіологічного (ідеали, ціннісні орієнтири і системи цінностей, оцінки, переконання, принципи); психологічного (правові почуття, емоції, переживання, відчуття); праксеологічного (воля, діяння, програми і моделі поведінки).

Меті нашого дослідження найбільш відповідає дефініція моральності, яка сформульована А. Ландіною: моральність — це порядок відносин між людьми у суспільстві, встановлений нормами моралі; стан, який виникає в результаті дії норм моралі; сфера людських відносин, які регулюються нормами моралі [6, с. 32–33].

Становлення сучасного правового світогляду пов'язують із «моральною революцією» епохи Модерну (епохи Нового і Новітнього часу), коли набувають концептуальних рис два, незалежні один від одного, образи моралі. Перший засновується на розумінні людини як суспільного індивіда, а отже, мораль постає як суспільна мораль. Другий — на розумінні людини як спрямованої до ідеалу особистості, а мораль у цьому випадку розглядається як шлях до удос-

коналення [2, с. 100]. Історичними чинниками, які зумовили цю революцію, став комплекс потужних змін соціально-політичного життя, який отримав назву комерційної, індустріальної, технічної та наукової революцій. Уявлення європейців про роль і значення держави і права змінили також численні війни у Старому і Новому світах та підписання у 1648 р. Вестфальського миру, що став для європейців відправною точкою у самоусвідомленні європейської ідентичності [2, с. 54–55].

Важливими чинниками також були колонізаторська політика метрополій, загарбницький характер освоєння планети європейцями й споживацьке ставлення до її природних ресурсів і неєвропейських мешканців. Таке експансивне світовідчуття європейців отримало назву «етика фронтіру» [2, с. 53]. Етика фронтіру зумовила домінування раціонального над ірраціональним (божественним), тобто підпорядкування життя суспільній доцільності, яка набула свого вираження у теорії природного права. Традиційним цінностям, закріпленим у нормах феодального середньовічного права, заснованим на принципі покори та божественної передвизначеності, було протиставлено теорію природного права [7, с. 62–64].

У перші десятиріччя XVII ст. активізувався поступовий процес звільнення політичної філософії від поєднання з теологією, що було характерним для її історії протягом усієї християнської ери. Звільнення, яке настало в XVIII ст., уможливило секуляризацію проблем, які розглядалися в політичній та правовій теорії. Цьому сприяли також секуляризація інтелектуальних інтересів, властива поверненню науки до античності, й епохальний поступ у математичній і фізичній науках. Соціальні явища загалом і політичні взаємини зокрема почали уявлятися як природні процеси, які можна вивчати через спостереження і, насамперед, за допомогою логічного аналізу й дедукції, де одкровення чи будь-який інший надприродний елемент не відігравав істотної ролі [8, с. 347].

Зокрема, в основу концепцій природного права Г. Гроція, Б. Спінози, Т. Гоббса були покладені певні моральні аксіоми, які повинні були визнаватися як обов'язкові у позитивному праві. Цілісність системи природного права ґрунтувалася не на самоочевидності, а на переконанні майже всіх мислителів, що зобов'язання мали добровільно братися на себе сторонами, щоб їх виконувати. Примус щодо дотримання угод також виводився з інтересів і мотивів самої людини. Саме завдяки цьому переконанню всі зобов'язання були замасковані під обіцянку й розглядалися як добровільні [8, с. 383–386]. Зокрема, природні закони Т. Гоббса не вважав законами у власному сенсі, а лише висновками і теоремами стосовно того, що веде до збереження і захисту людей [1, с. 123].

У філософії природного права сутність мислимого правопорядку зумовлена правовим статусом індивіда, який є або громадянином, або підданим. У теоріях природного права, створених після Т. Гоббса, закріплювався принцип — суспільство створене заради людини, а не людина заради суспільства. Саме цей мислимий пріоритет індивідуального став найхарактернішою і найстійкішою ознакою теорії природного права і найчіткіше розмежував нову й середньовічну теорії. Розвинений, зокрема Т. Гоббсом і Дж. Локком, цей пріоритет став універсальною характеристикою соціальної теорії аж до Французької революції, й протримався ще довго після цієї події [8, с. 388–389].

Наукове поняття моралі сформувалося у Новий час й зумовило тенденцію поєднання права і моралі як двох найважливіших аспектів буття людини. В етиці XVII–XVIII ст. мораль відносно неморальної реальності уявлялася як єдино можлива міра цієї реальності в усіх її проявах, єдино можливим критерієм її оцінки і підставою для прийнятності. Унікальність моралі в етичних вченнях того часу інтерпретувалася як абсолютність, яка у ролі єдиної реальності вправі була вимагати від людини абсолютного підпорядкування, оскільки вона є внутрішньою силою, іманентним законом людського існування.

Історичними віхами трансформації моралі модерного суспільства стали європейська реформація та буржуазні революції у Європі, зокрема Французька революція 1789 р. Специфіка

моральності цієї доби склалася як синтез пуританського та міщанського етосів. Під впливом капіталізації економіки у цей період створюється нова форма об'єднання людей — громадянське суспільство, засноване на принципі самоорганізації. Помітну роль у цьому процесі відіграли традиції самоврядування. На ґрунті протестантської етики й духовного піднесення індивіда ідея свободи трансформувалася у право на свободу самовираження і самовдосконалення індивіда [2, с. 57–67].

Суспільні трансформації цього історичного періоду дали поштовх для розвитку етичних концепцій лібералізму, в яких, на відміну від Середньовіччя, сповідувався культ індивідуальної свободи. Важливим здобутком теретиків етичного лібералізму Д. Мілля, І. Канта, Б. Констана, А. де Токвілля було формулювання системи цінностей, покладених в основу концепції ліберальної демократії: людина як найвища цінність, свобода (думки, слова, зібрань, совісті, підприємництва тощо) і гідність. При чому етичний лібералізм наголошував на цінності людської індивідуальності і свободи незалежно від суспільно-політичного та економічного ладу. Свобода досліджувалася як феномен людського сприйняття — свобода внутрішня і зовнішня, духовна і соціальна, індивідуальна та суспільна, абсолютна та відносна. Центральним стало питання свободи вибору, тобто внутрішніх і зовнішніх детермінант поведінки людини.

І. Кант стверджував, що людина у своїй поведінці повинна керуватися морально практичним законом — «категоричним імперативом». Зокрема, мислитель вважав свободу (незалежність від свавільного примусу іншого) єдиним первинним природженим правом, а рівність (незалежність, яка полягає в тому, що інші не можуть зобов'язати кого-небудь роботи те, що вони самі не зобов'язані робити), на його думку, закладена уже в самому принципі природженої свободи [9, с. 147–148]. І. Кант підніс ідею внутрішньої гідності особистості до рівня абсолютного морального канону, який наділений регулятивною функцією і лежить в основі права. Джерелом моралі і права, на його думку, є практичний розум людини, а метою — утвердження загальної свободи. Оскільки не всі індивіди використовують свободу для реалізації категоричного імперативу, мораль потребує захисту права, яке є сукупністю умов, за яких зволення однієї особи сумісне зі зволенням іншої з точки зору загального закону свободи.

Основним здобутком етики лібералізму раннього Модерну можна вважати закріплення у законодавстві системи моральних цінностей у вигляді системи основних прав і свобод людини і громадянина, взаємних обов'язків влади та суспільства, автономії індивіда, встановлення меж свободи особистості та меж втручання держави у життя індивіда та суспільства.

Під час революційних подій та соціальних конфліктів у XVII–XVIII ст. прозелітизм було поступово замінено принципом толерантності. Завдяки досвіду громадянських протистоянь і катаклізмів сформувалося переконання, що лише законність і міцний правопорядок можуть бути запорукою громадянського миру й економічного процвітання. Як наслідок, для постреволюційного періоду характерним був занепад природного права та розвиток К. Гельвецієм, Ч. Беккарія та І. Беніаміном утилітаристської етики, заснованої на раціоналізмі, яка заперечувала природне право. В основі морального було покладено прагнення до щастя і відсутність страждань. Моральність і суспільні установлення були виправдані тільки їхньою корисністю — принципом, на якому мали ґрунтуватися всі галузі права. В основу морального було покладено прагнення до щастя і відсутність страждань. Сенсом життя вважалися моральність, безкорисливість та служіння суспільству як вищий прояв благородства. Ця етика була близькою до так званої «незалежної моралі», яка прагнула створити вчення про право, незалежне від метафізики чи релігії. Кінцева мета і благо виводилися з природи людини, благо визначається метою, а мета природою. Таким чином, все зводилося до пізнання людини.

Тобто коли утилітаристська етика була вже цілковито розроблена, в ній виявилися такі припущення, що не виправдовувалися принципом корисності, а приймалися насправді як

самоочевидні істини. Тож припущення, ніби щастя всіх можна зробити враз максимальним, виявилось нічим іншим, як давньою вірою в гармонію природи, яка вважалася доказом того, що здійснення всіх індивідуальних прав витворить якнайгармонійніше суспільство [8, с. 502].

Етика Просвітництва другої половини XVII — початку XVIII ст., сформована на основі емпіризму і раціоналізму, на противагу аморально-психологічним установкам деспотичного суспільства абсолютних монархій, створила модель соціальної моралі, сутністю якої була ідея рівності, відповідно до якої людство взагалі та його конкретні представники зокрема розглядалися як рівноправні суб'єкти морального ставлення. Втім, рівноправність у суспільствах європейських країн поширювалася лише на осіб чоловічої статі, що належать до одного стану, а також обмежувалася освітнім, майновим та іншими цензами. Відкидаючи релігію як основу моралі просвітники виводили етичні норми із природи людини, яку вони вважали незмінною, складеною із інстинктів, схильностей та чуттєвих потреб. З природи людини виводилося поняття про її природні права. Правова ідеологія Просвітництва ґрунтувалася на міщанському етосі, який формувався під впливом антифеодальних та антиабсолютистських настроїв освіченої частини суспільства, і орієнтувався на такі моральні чесноти, як доброчинність, освіченість, патріотизм, прагнення моральної і духовної досконалості, відстоювання справедливості.

Творцями правового світогляду цього напрямку стали К. Гельвецій, Ш.-М. Монтеск'є, Ч. Беккарія, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, Ж. д'Аламбер, Д. Толанд, Е. Шефтсбері, Е. Коллінз, Б. Мандевіль, Х. Вольф, А. Баумгартен, Г. Лессінг, М. Мотоніс, В. Рубан, Г. Полетика, Я. Козельський, Г. Сковорода, С. Десницький, П. Лодій та ін. Зокрема, ядром морально-правової доктрини Ш.-Л. Монтеск'є виступає «республіканська доброчинність», яка включає любов до батьківщини, любов до рівності, стремління до політичного блага. Змістом політичної доброчинності є моральна доброчинність, відсутність якої породжує користолюбство та переоцінку цінностей. Гарантією існування політичної доброчинності є наявність політичної свободи, під якою мислитель розумів особисту та суспільну безпеку. Така безпека можлива лише за умови поміркованого правління, де неможливе зловживання владою, узурпація влади та деспотія. Важливою гарантією здійснення політичної доброчинності учений вважав наявність доброякісних законів [7, с. 84–96].

Ч. Беккарія одним із перших пов'язав ефективність правореалізації з моральністю. Однією з важливих причин втрати особистістю свободи він називав порушення законів впливовими людьми, які докладають енергійних зусиль для того, щоб із всієї сукупності правовідносин пріоритет отримали ті, які закон регулює в їх інтересах. Закон учений трактував як угоду, яку уклали між собою вільні люди і яка не може бути інструментом виконання бажань нікчемної меншості. Закон повинен слугувати досягненню найвищого щастя найбільшої кількості людей. Лише дотримання закону може гарантувати безпеку громадян. Він звертав увагу на той факт, що безкарність злочинів, скоєних представниками вищих станів, вбиває у підданих почуття справедливості й обов'язку [7, с. 97–98]. Сукупність цінностей, яку обстоював Ч. Беккарія (свобода, обов'язок, верховенство права і законслухняність, справедливість, рівність прав і обов'язків), можна вважати найважливішими характеристиками правового світогляду Нового часу.

Світською доктриною, що пропагувала ідеї, протилежні просвітникам, став романтизм, якому був властивий потяг до надприродного й містичного, а також ідеалізація старих часів. Якщо просвітники спиралися на розум і науку, то романтики — на віру й релігію. Як реакція на Просвітництво в кінці XVIII ст. сформувався опозиційний до нього рух, який пізніше отримав назву Контрпросвітництва. Контрпросвітництво й романтизм лягли в основу консерватизму. Також в основу етики консерватизму було покладено християнську мораль, яка ґрунтувалася на ідеях божественної передвизначеності, скінченності людської історії, обмеженості будь-якого прогресу й удосконалення. Моральною основою життя проголошувалися десять запо-

відей Старого Завіту та Нагірня проповідь Ісуса Христа. Етичними складовими європейського консерватизму були: релігійна мораль, національна культура та традиції, переконаність у доцільності усталених інститутів влади й необхідності сильної авторитарної держави, визнання недосконалості людини й одвічної нерівності, що природним чином зумовлюють ієрархію соціальних, економічних і морально-етичних взаємовідносин у суспільстві.

Синтезом етики консерватизму, романтизму та лібералізму можна вважати концепцію права Г. Гегеля, в основу якої покладено гегелівську феноменологію духу. Безпосередніми джерелами його поглядів можна вважати теорію релігії і практичну філософію І. Канта та Й. Фіхте, зокрема моральнопросвітницьку інтерпретацію християнської релігії, а також пантеїстичну традицію (Г. Лейбніц, Е. Шефтсбері, Й.-Г. Гердер, Й.-В. Гете, Ф. Гемстергейс) [10, с. 156]. Витоки права, за Г. Гегелем, знаходяться у сфері духу. На рівні об'єктивного духу, коли свобода вперше набуває форми реальності, тобто наявного буття у вигляді держави, права громадянського суспільства, розвиток об'єктивного духу від абстрактних форм до конкретних проходить три стадії: абстрактне право, мораль і моральність. Абстрактне право, в основі якого лежить втілена свобода людини, розуміється як правоздатність (здатність людських особистостей мати право і обов'язки, серед яких основним є право власності). На цій стадії позитивний закон виражається формулою — «будь особою і поважай інших як осіб». У праві приватної власності реалізується свобода особи, під якою Г. Гегель розуміє право особи не визнавати все, що вона вважає нерозумним. Вище особистих моральних переконань повинен стояти загальний моральний дух, відповідно, критерієм суб'єктивної точки зору повинна виступати моральність, яка міститься у звичаях та законах.

Подальша історична динаміка світогляду, викликана швидкими темпами розвитку науки та техніки, зумовила появу позитивізму. Позитивізм відмовлявся від філософії (метафізики) на користь суто наукового пізнання. Зокрема, у своїй основній праці «Курс позитивної філософії» (1842) О. Конт запропонував концепцію, за якою істинне знання про світ є результатом конкретних наук, очищених від гуманітарних (філософських) інтерпретацій, які, на його думку, є безпідставними і неістинними.

Виникнення юридичного позитивізму, який розуміє право лише як сукупність норм чи правил поведінки, встановлених і забезпечених примусом влади, ознаменувалася оформленням у 40–70 рр. XIX ст. у Франції так званої школи екзегези. Вчення про тлумачення «*L'Ecole de l'exegese*» (школа екзегези) можна звести до двох тез: «...все право вміщується у писаний закон; юрист повинен просто витягти його звідти, слідуючи за волею законодавця». Догматичний підхід до вивчення позитивного права став однією з основних рис юридичного позитивізму. Усе дослідження і групування правового матеріалу базувалося лише на його формально-логічному опрацюванні та узагальненні без врахування жодних соціально-економічних обґрунтувань. Право — це лише те, що записано в законі, який є вільним виявленням волі держави. При цьому держава розглядається безвідносно до класової структури суспільства, а норми не підлягають критиці та моральній оцінці. Тобто, за висловом Г. Кельзена, право було відділено від моралі.

Під впливом соціології, яка виділилася наприкінці XIX ст. у самостійну науку, й методи якої широко поширилися в юриспруденції на противагу догматичному методу юридичного позитивізму, концептуально оформилася соціологія права. Представники цього напряму закликали шукати право в житті, суспільних відносинах і протиставляли концепціям юридичного позитивізму розуміння права як «живого», динамічного правопорядку, соціального явища. Зокрема, Є. Ерліх, Ж. Гурвич, Ю. Гамбаров, М. Коркунов, С. Муромцев, Л. Петражицький, Б. Кістяківський, С. Дністрянський та інші науковці наголошували на недостатності нормативного підходу до розуміння права, закликали вивчати право у взаємодії з іншими елементами соціальної системи, пропонували використовувати право як інструмент регулювання і соціального контролю, недопущення соціальних потрясінь.

Інтерпретація права як етичного феномену у ХХ ст. зустріла гостру методологічну опозицію прихильників позитивізму та сцієнтизму. Як зазначив М. Попович, характерними панівними світоглядними концепціями ХХ ст. стали суб'єктивізм, неолібералізм, неоконсерватизм та постмодернізм з його катастрофізмом, які є несумісними і несумірними й породили культуру абсурду та деконструкції [11]. В умовах викривлення змісту понять «добро» і «зло», справедливості і несправедливості та різноманітних ідеологічних спекуляцій, породжених революціями, війнами, боротьбою за владу, світове панування й надприбутки відбулася девальвація моральних цінностей та моральна дезорієнтація суспільства, в наслідок чого правовий нігілізм стає масовою свідомістю. Прірва між суцим і належним поглиблюється імітаціями моралі та права, в яких морально-етичні уявлення незначної частини суспільства або маргінальних суспільних груп видаються за загальнолюдські або загальносуспільні цінності та інтереси і нав'язуються суспільству у вигляді норм права. Це зумовило необхідність модернізації існуючих ціннісних засад юридичного світогляду шляхом подолання світоглядних розбіжностей у вимірі колективної (національно-культурної й цивілізаційної) ідентичності та браку культури діалогу й діалогу культур. Результатом такої модернізації є плюралізм правового світогляду як співіснування й конкуренція правових теорій і концепцій та плюралізм праворозуміння. Такий плюралізм дає можливість подолати закритість певної світоглядної спільноти, знайти шляхи досягнення консенсусу на основі вироблення спільних для всього суспільства духовних цінностей та моральних норм.

Генезис правового світогляду Нового і Новітнього часу є частиною історичного процесу трансформації історичних типів світогляду — релігійного й філософського. Історичний розвиток і становлення сучасних форм світоглядного плюралізму в умовах трансформації моральності сформулювали плюралізм сучасного правового світогляду. Пошуки виходу зі світоглядної і моральної кризи, необхідність подолання правового нігілізму зумовлюють гостру необхідність постановки та подальшого поглибленого вивчення взаємозалежності правового світогляду та моральності як суспільних явищ. На нашу думку, важливим кроком на цьому шляху стало оформлення сучасних світоглядних концепцій права на основі універсального натуралізму та космізму. Етичними засадами цих концепцій є духовність, узгодженість волі і свідомості людей із законами природи, подолання культу протиприродності та біологізація соціального [1, с. 6–51].

Список використаних джерел

1. *Коробка В.Н.* Правовое мировоззрение : в 2 ч. / В. Н. Коробка. — Донецк : Донецкий юридический институт Луганского государственного университета внутренних дел им. Э. А. Дидоренко, 2008. — Ч. 1 : Становление и развитие. — 152 с.; *Коробка В. Н.* Правовое мировоззрение : в 2 ч. / В. Н. Коробка. — Донецк : Донецкий юридический институт Луганского государственного университета внутренних дел им. Э. А. Дидоренко, 2008. — Ч. 2: Природа, место и роль в механизме правового регулирования, значение для правовой политики современного социально-демократического государства. — 244 с.
2. *Паластрова Г. В.* Юридическое мировоззрение: Историко-правовые и аксиологические аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Г. В. Паластрова. — Ростов н/Д, 2008. — 27 с.
3. *Букреев В. И.* Этика права: От истоков этики и права к мировоззрению : учеб. пособ. / В. И. Букреев, И. Н. Римская. — М. : Юрайт, 1998. — 336 с.
4. *Рогожа М. М.* Соціальна мораль: колізії мінімалізму : монографія / М. М. Рогожа. — К. : ПАРАПЛАН, 2009. — 216 с.
5. *Черненко А. К.* Правовое мировоззрение как основание формирования рациональной правовой системы / А. К. Черненко // Гуманитарные науки в Сибири. Всероссийский научный журнал. — 2004. — № 1. — С. 79–82.
6. *Костенко О. М.* Культура і закон — у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. — К. : Атіка, 2008. — 352 с.
7. *Ландіна А. В.* Охорона моральності за Кримінальним кодексом України : монографія / А. В. Ландіна. — К. : Юридична думка, 2013. — 204 с.

8. Кант И. Метафизика нравов : в 2 ч. / И. Кант // Сочинения : в 6 т. — М. : Мысль, 1965. — Т. 4. — Ч. 2. — С. 6–153.
9. Попович М. Модерн і постмодерн: філософія і політика / М. Попович // Дух і літера. — 2002. — № 9–10. — С. 326–338.
10. Гусейнов А. Краткая история этики / А. Гусейнов, Г. Ирритц. — М. : Мысль, 1987. — 589 с.
11. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс ; пер. с англ. // Сочинения : в 2 т. — М. : Мысль, 1991. — Т. 2. — С. 4–545.
12. Себайн Дж. Г. Історія політичної думки / Дж. Г. Сейбан, Т. Л. Торсон ; пер. з англ. — К. : Основи, 1997. — 838 с.

Музика І. В. Генезис правового світогляду в умовах трансформації моральності: історія та перспективи

У статті здійснено спробу осмислення генезису правового світогляду у процесі трансформації моральності з точки зору взаємодії та конфронтації між різними культурами і системами цінностей. Моральні устої як частина правової реальності розглядаються як раціональний елемент правової сфери внутрішнього світу людини у вигляді системи стійких фундаментальних знань, принципів, переконань, ціннісних орієнтирів, життєвих позицій, програм і моделей поведінки. Комплекс потужних революційних змін економічної, політичної, культурної сфер життя XVII–XX ст. супроводжувався зміною світоглядних орієнтацій людини, які відображають формування нової парадигми буття та реалізацію нею індивідуально-особистісної стратегії життя. Етичні проблеми соціуму на тлі комплексних соціальних зрушень проявилися у парадигмальних змінах правового світогляду та оформилися у вигляді основних напрямів юриспруденції: теорії природного права, позитивізму, соціології права. Апогеєм розвитку сучасного правового світогляду є визначення моральності як об'єкта правової охорони та визнання найвищими цінностями, закріпленими у праві, абсолютну цінність людського життя, людську істоту, честь, достоїнство, права і свободи особистості та гарантії їх реалізації. Перспектива розвитку правового світогляду у XX ст. напряму пов'язана з розвитком моральності під впливом світогляду універсального натуралізму і космізму.

Ключові слова: право, правовий світогляд, структура правового світогляду, генезис правового світогляду, етика, мораль, моральність.

Музика І. В. Генезис правового мировоззрения в условиях трансформации нравственности: история и перспективы

В статье предпринята попытка осмысления генезиса правового мировоззрения в процессе трансформации нравственности с точки зрения взаимодействия и конфронтации между различными культурами и системами ценностей. Моральные устои как часть правовой реальности рассматриваются как рациональный элемент правовой сферы внутреннего мира человека в виде системы устойчивых фундаментальных знаний, принципов, убеждений, ценностных ориентиров, жизненных позиций, программ и моделей поведения. Комплекс мощных революционных изменений экономической, политической, культурной сфер жизни XVII–XX вв. сопровождался изменением мировоззренческих ориентаций человека, которые отражают формирование новой парадигмы бытия и реализацию ним индивидуально-личностной стратегии жизни. Этические проблемы социума на фоне комплексных социальных сдвигов проявились в парадигмальных изменениях правового мировоззрения и оформились в виде основных направлений юриспруденции: теории естественного права, юридическом позитивизме, социологии права. Апогеем развития современного правового мировоззрения является определение нравственности как объекта правовой охраны и признание высшими ценностями, закрепленными в праве, абсолютную ценность человеческой жизни, человеческое существо, честь, достоинство, права и свободы личности и гарантии их реализации. Перспектива развития правового мировоззрения в XX в. напрямую связана с развитием нравственности под влиянием мировоззрения универсального натурализма и космизма.

Ключевые слова: право, правовое мировоззрение, структура правового мировоззрения, генезис правового мировоззрения, этика, мораль, нравственность.

Muzyka I. The genesis of the legal worldview in the transformation of morality: history and prospects

Gives interpretation of pluralism of legal worldview in understanding the genesis of morality in terms of interaction and confrontation between different cultures and value systems.

Discusses the moral foundations of the legal world as a value-rational element of the legal scope of man's inner world as a set of stable, fundamental knowledge, principles, beliefs the individual and society as part of its history and legal culture.

The apogee of the modern of legal worldview is the idea of absolute value of human life, human being, honour, dignity, individual freedom etc., in other words the natural human rights. Returning a deep spiritual sense to the law by the positive moral tradition of Modern and Postmodern will provide the powerful stimulus to the development of culture of law and changing it into the means and measure of social development. Ethical problems of society against the background of complex social changes manifested in paradigmatic changes in the legal worldview and took shape in the form of the main areas of law: the theory of natural law, legal positivism, sociology of law.

Development of of legal worldview is directly connected with the development of moral influenced by the outlook mental universal naturalism and Space Art.

Key words: law, legal worldview, structure of legal worldview, genesis of legal worldview, ethics, morals, morality.

УДК 341.231.14 : 341.17

*Наталія Богданівна Мушак,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського університету права НАН України,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Імміграційна політика Європейського Союзу — це політика ЄС відносно прикордонного контролю (правил перетину зовнішніх кордонів держав — членів ЄС), регулювання питань, пов'язаних із умовами в'їзду, пересування, проживання, працевлаштування іноземців; надання притулку; запобігання нелегальної імміграції; боротьби з торгівлею людьми. Правові засади імміграційної політики Європейського Союзу визначені статтями 77–80 розділу V Договору про функціонування Європейського Союзу (далі — ДФЕС) [1]. Разом із безпекою громадян ЄС, співпрацею судів із цивільних та кримінальних справ, співробітництвом поліцейських органів, полегшенням доступу до правосуддя, сфера прикордонного контролю, надання притулку та імміграції належить до простору свободи, безпеки та юстиції (далі — ПСБЮ) — одного із пріоритетних та самостійних напрямів діяльності Європейського Союзу. Питання імміграційної політики, як і сама сфера ПСБЮ, відповідно до п. 2 ст. 4 ДФЕС віднесені до спільної компетенції Євросоюзу та держав — членів ЄС. Відповідно, для реалізації спільної політики ЄС у зазначеній вище сфері як держави — члени ЄС, так і Європейський Союз як міжнародна організація, роблять практичні кроки для її гармонізації.

Що стосується держав — членів ЄС, то на території таких європейських держав, як Франція, Німеччина, Нідерланди, Велика Британія, Італія та Португалія зосереджена найбільша кількість іммігрантів. Взагалі Європа посідає перше місце у світі за кількістю іммігрантів (56 млн осіб). І з кожним роком тенденція щодо перетину кордонів європейського континенту, як легальними, так і нелегальними іммігрантами, зростає. Наприклад, на територію держав — членів Європейського Союзу щорічно прибуває понад 500 тис. осіб, не враховуючи сотень тисяч біженців. Що стосується нелегальних іммігрантів, то їх загальна чисельність становить від 3 до 7 млн осіб. Коли чисельність іммігрантів досягає певної критичної маси, то процес імміграції створює реальні та потенційні загрози фактично будь-якому аспекту безпеки приймаючої